

Ascens polític, econòmic i reproducció social a la Catalunya baixmedieval. Els Planella de Moià

CARLOS GONZÁLEZ REYES¹
Universitat de Barcelona

Resum:

Investigar la història d'una sola família noble catalana pot semblar curiosament anacrònic en un moment en què els historiadors sovint tracten d'explicar a grans trets la història de tots els estaments socials, en determinades regions, en un moment donat. Així doncs, aquest treball seria un exercici certament anacrònic si es proposés establir una simple successió genealògica dels seus membres sense tenir present la imbricació i aspectes que se'n deriven a nivell polític i social durant el seu decurs històric. En canvi, el que es pretén és integrar el bagatge específic d'una nissaga en allò general d'un estament. L'objectiu últim és contribuir a una comprensió més profunda de la noblesa feudal del Principat i, per extensió, de la societat i la política catalana així com dels processos de canvi que va patir al llarg dels segles baixmedievals.

Paraules clau: Família; Estratègia social; Ascens polític; Oficials reials; Ennobliment; Procés de carreratge.

Abstract:

The history of a single Catalan noble family as a research topic may seem oddly anachronistic when lately historians come to outline the history of all social classes in a particular region at any given time. The study of this family would be in fact an anachronistic exercise it was to a simple genealogical succession of its members, without taking into account its relationship with the social and political life surrounding them. To the contrary, the aim of this paper is to integrate the heritage of a specific lineage within the whole of an estate, thus contributing to a deeper understanding of Catalan feudal nobility and, by extension, society and Catalan politics and the processes of change that it undergoes throughout the last medieval centuries.

Keywords. Family; Social strategies; Policy promotion; Ennoblement; Rural revolts; Feudal separation.

¹ Carlos González Reyes (Barcelona, 1987). Doctorand en Historia, 2011- actualitat (Universitat de Barcelona). Màster d'Estudis Històrics, 2011 (Universitat de Barcelona). Llicenciat en Historia, 2009 (Universitat de Barcelona). Llicenciat en Publicitat i Relacions Públiques, 2009 (Universitat Oberta de Catalunya).

APROXIMACIÓ A LA FAMÍLIA PLANELLA

Alguns dels membres de la família Planella, originària del Mas Planella de Moià, apareixen en diversa documentació del segle XIII com a nobles del Bages. No serà però fins un segle més tard quan començaran a despuntar a la mateixa vila per acabar esdevenint, als segles moderns, una destacada nissaga dins del conjunt nobiliari català. A mitjans del segle XVI eren senyors de la casa de Molins² i tenien jurisdicció sobre un extens conjunt de propietats. En aquest mateix període, alguns dels seus membres es van dispersar per diversos punts de la geografia del Principat, donant origen a tot un seguit de branques familiars menors. La Plana de Vic, Perpinyà, Mollet i –ja a partir del segle XVI– la ciutat de Barcelona, van ser alguns dels seus destins. També, i de forma molt destacada, se'n troben representants als Regnes de Sicília i Sardenya, aleshores sota el domini de la Corona d'Aragó.

Entre els extensos béns dels Planella del Moianès es comptava, a finals del segle XIV, a més de Castellnou de Moià, les castlanies de Clarà, Tona i Rodors, els castells i termes de Castellcir³, Granera, Mura, Talamanca i Calders. Aquestes heretats van ser successivament englobades dins del títol principal de barons de Granera, eclesiàstics de Catalunya, senyors de Clarà i senyors de Talamanca. Amb tot, el destí dels mateixos no va romandre en les mans d'una única persona i branca de la família al llarg dels segles.

Militars, funcionaris reials, beats i bisbes van ser alguns dels oficis i càrrecs que van ocupar en el decurs de la Baixa Edat Mitjana. Al llarg de les seves vides, tots ells van tenir molt present no només la rellevància del seu paper a l'administració i la política de la Catalunya del període, sinó també la importància de pertànyer a un llinatge –entès com a base ideològica i material–. Tan és així que, en paral·lel a la seva acció política i militar, van dur a terme un conjunt d'aliances per tal d'assolir un progressiu ascens social que repercutís més enllà de les seves persones i englobés també el seu parentiu més proper.

ELS PRECEDENTS. ASCENS I CONSOLIDACIÓ DE LA NISSAGA (SEGLES X-XIII)

La font més antiga referida a individus cognomenats Planella data de l'any 988. Concretament es tracta de la còpia d'un document de la venda de la jurisdicció dels llocs i parròquies del terme de Palau Solità i Plegamans feta pels procuradors del comte Borrell II a favor de Constança de Planella⁴. També inclou la referència al trasllat de donacions, vendes i altres alienacions realitzades a favor del monestir de Sant Cugat. Malauradament, al seu cartulari no hi ha constància d'aquest document, les primeres vendes que s'hi especifiquen s'inicien l'any 991.

Amb tot, l'existència d'aquesta font aïllada esdevé cabdal com a testimoni del procés de venda de bona part dels territoris sota el control de la família comtal catalana que va tenir lloc a finals del segle X. Cal tenir present que l'any del document és el mateix en què el comte Borrell II es va desvincular del control francès. Les seves peticions d'ajuda per a fer front a les

² La casa de Molins es va convertir, per privilegi del rei Pere III, en castell termenat que incloïa a la seva jurisdicció el terme de Moià i la parròquia de Marfà.

³ Els historiadors Jaume Dantí i Joan Ruiz i Calonja, al seu estudi sobre Castellcir i el seu terme, parlen breument de la relació dels Planella amb aquest territori. J. DANTÍ I RIU, J. RUIZ I CALONJA, *Castellcir (segles X a XVIII). Origen i evolució d'un poble de la Catalunya Vella*, Barcelona, 1993, pp. 61-68.

⁴ Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA), Reial Patrimoni, BGC, Vol. 519, fols. 2v-76r.

diferents les ràtzies d'Almansor als territoris de la Marca Hispànica van ser ignorades pel rei franc Lotari I que en aquells moments s'enfrontava als seus propis problemes al Comtat de Verdum. Com a conseqüència d'això i com a resultat d'un creixent desarrelament dels comtes barcelonins respecte als seus antics senyors, el 988 Borrell II es va negar a renovar el pacte de vassallatge amb el nou rei francès, Hug Capet. A partir d'aleshores, va instaurar la independència de fet dels territoris sota el seu poder i va procedir a fer diverses vendes per tal d'aconseguir ingressos que incrementessin les malmeses arque comtals. Així, per exemple, es té coneixement de la venda d'alous de la zona de Plegamans a un dels seus habitants, anomenat Ennec, per part del mateix comte. Ennec decidí, l'any 990, cedir-los al monestir de Sant Cugat.

El nostre document s'inscriu en aquesta línia, ja que també es refereix a la venda de jurisdiccions a la zona de Plegamans per part de Borrell II a Constança de Planella, tot i que tampoc consta en cap de les diferents monografies d'aquest poble del Vallès Occidental⁵. Val a dir que aquesta Constança bé podria no pertànyer a la mateixa família de Moià. Amb tot, diversos territoris de menor importància dels Planella a la zona de Palau Solità queden esmentats als diferents testaments que abasten el període baix medieval. Basant-nos en aquesta tesi, considerem que, tot i no poder establir-ne la successió directa, Constança en podria formar part.

Més enllà d'aquesta font del segle X, les referències més llunyanes i fiables sobre l'origen de la família les trobem al segle XIII. En concret, disposem d'informació d'alguns dels membres vinculats a l'administració religiosa. Entre la dècada de 1230 i 1240 un Pere de Planella va ser l'home de confiança de Bernat de Clarà i, anys més tard, un descendent seu, Bernat de Planella, ja havia esdevingut procurador de l'abat de l'Estany⁶. A finals de segle, al 1296, també hi ha una referència a un Arnau i a una Guillema de Planella sobre un benefici que van fundar a l'altar de Sant Miquel de l'ermita del mateix nom situada a Moià. A cavall entre els segles XIII i XIV també es pot localitzar a aquesta vila a un Jaume de Planella i un Bernat de Planella que, a partir de les seves disposicions testamentàries, ens deixen veure la progressiva compra de propietats per part de la família que van des de petites parcel·les de terra a drets i jurisdiccions sobre les viles properes⁷.

El beat Ponç de Planella

Aquest personatge mereix una atenció especial per la seva rellevància al món eclesiàstic. Documentat a la segona meitat del segle XIII⁸, va ser el membre més rellevant de la nissaga en aquest període. Pertanyia a l'ordre dels dominics i va ser beat de la seu de Vic. Posteriorment, va ser nomenat primer inquisidor de la seu d'Urgell. Predicà a Castellbò, zona de tradicional

⁵ En la monografia que l'any 1998 es va dedicar al 3r centenari del comú de Palau Solità i Plegamans, en fer referència a la història del poble i a la unió dels dos termes a finals del segle X i la documentació que hi existeix al respecte, no s'esmenta aquest document. Vegeu: M. ALIMBAU I PARERA, *Història de L'Ajuntament de Palau de Plegamans: 1998, 300 anys de la primera Casa de Comú de Palau-Solità i Plegamans*, Palau de Plegamans, 1998.

⁶ A. PLADEVALL FONT, "El Moianès i la sots-vegueria de Moià en els segles medievals", *Modilianum*, 22 (2000), pp. 48-49.

⁷ Arxiu Històric de Moià (AHM), Llibre de Testaments, vol. 186, anònim, testaments de 1333 a 1348, fols.29v-30r. i 59v-60v.

⁸ Les seves restes es troben a la Catedral de Santa Maria de la seu d'Urgell. Concretament estan ubicades a la capella situada al transsepte nord, al costat de l'absis central. Més específicament, dins del retaule dedicat a Santes Creus, on hi ha la seva caixa funerària.

implantació càtara, juntament amb el dominic Pedro de la Cadireta⁹. Ambdós, davant l'heretgia d'aquell territori, van morir enverinats i lapidats entre 1277 i 1279. A partir de les diferents referències de l'estudiós Salvador Ginesta i Batllori sobre l'origen de Ponç¹⁰, es pot saber que nasqué al sí d'una família noble amb importants possessions a Moià. Al 1866 començà el seu procés de beatificació que, pocs anys després, va quedar interromput. En l'actualitat, se li ret culte a Moià i a l'Alt Urgell.

Aquests darrers anys, la investigació històrica ha tret a la llum que en realitat el dit Ponç no era un membre de la família Planella; el seu cognom era Planès. Tot i així, la seva figura s'adscriuria durant molts anys a la nissaga. Així queda testimoniats quan el periodista Joan De Valldeu al·ludeix, a principis del segle XX, a un quadre situat a una de les propietats dels descendents dels Planella:

La familia Planella es de antiguo abolengo según proclaman dos cuadros retratos de uno de los salones¹¹. Uno de ellos es, según dice un rótulo latino: «El venerable siervo de Dios y mártir, Poncio de Planella de la orden de predicadores. Murió en el año 1242». Aparece con un copón en la mano, del cual salen tres víboras, simbolizando el intento de envenenamiento de que fue víctima. Así dice el rótulo también en latín: «En el cáliz en que celebra, se le da el veneno. Pero, el Sol (que resplandece en mitad de la noche) descubre crimen tan abominable¹².

Tot i que l'apropiació de Ponç fos errònia, el que sí podem afirmar és que la família era, en paraules de l'estudiós Mossèn Pere Bertran *ja desde molt antich era riquíssima, tant per ses finques com per sa industria i comerç*¹³.

LES RELACIONS AMB ELS PODERS POLÍTIC I ECLESIASTIC. EL SEGLE XIV

Al llarg d'aquest segle, diversos representants de la família van anar adquirint rellevància al panorama polític i religiós català. Ens fixarem en tres d'ells com a exemple de la vinculació que van tenir a l'administració municipal i reial (Bernat de Planella) i a la pròpia família reial (Pere de Planella i Ramon de Planella i Togores). Tots ells estaven units per diversos llaços de parentiu que els van reportar importants prebendes en l'esfera econòmica i política. Aquestes es van veure refermades pels jocs d'aliances que van començar a establir amb destacades cases nobles catalanes com la dels senyors de Talamanca o la dels Togores, senyors del castell de Castellar de Calders. En darrer lloc, farem al·lusió a un quart membre de la família vinculat a l'administració religiosa, Pere de Planella, bisbe de Barcelona entre 1371 i 1385, per la seva rellevant tasca al front de la Seu de la ciutat comtal.

⁹ F. SOLÀ I MORETA, *Biografía de Josep Torras i Bages*, Barcelona, 1993, vol II, pp. 182-183.

¹⁰ S. GINESTA I BATLLORI, *La comarca del Bages*, Barcelona, 1987, p. 136.

¹¹ L'altre dels quadres representa a Pere de Planella, bisbe d'Elna i posteriorment de Barcelona (1371-1385), que serà objecte de la nostra atenció, més endavant.

¹² J. DE VALLDENEU, "El Condado de Llar", *La Vanguardia*, XLV, 19561 (1926), p. 9.

¹³ P. BERTRAN, "Ressenya històrica de la vila de Moià", *Butlletí de la Lliga de defensa de l'arbre fruiter i del sindicat agrícola de Moià*, 28 (1911), p. 8.

LA VINCULACIÓ A L'ADMINISTRACIÓ REIAL I MUNICIPAL

Bernat de Planella

A començaments del segle XIV trobem documentació de la possessió *pro indiviso* del mas Golovart per part de Bernat Planella, conjuntament amb Pere de Castellet, clergue. També tenim constància d'un plet que tingué lloc entre el primer i Guillem de Santa Coloma per unes robes que aquest li va comprar i no li va abonar, sumant un muntant total de 30 sous. Aquest Bernat va ser, posteriorment, veguer de Manresa i del Bages. Apareix intítulat als registres del seu temps com a *Bernat de Planella, Batlle per la Senyora de Sagà y lloctinent del Senyor Rei en la vila y terme de Moyà*¹⁴, reelegit en els anys 1344, 1348 i 1357¹⁵. Als llibres de registre de veguer i batlle de les dates corresponents es poden veure les mesures que va emprendre el mateix Bernat destinades, entre d'altres, a la prohibició de vendre vi que no fos de la vila¹⁶.

Un dels fills del nostre batlle va ser el també Bernat de Planella, que va maridar-se amb Sibil·la, filla de Berenguer de Castro, jurista de Manresa¹⁷. Un altre dels seus fills, Marc, es va traslladar a la zona de Parets, on hi va fundar la branca dels Planella de Vilatzir. Però el més rellevant dels seus fills serà el tercer, Pere.

Pere de Planella

A diferència dels seus germans, va deixar una documentació més àmplia¹⁸ no només de la seva tasca política, sinó també de la seva activitat econòmica, especialment destacable a partir de la compra del Castell de Granera al 1375. Va exercir també com a veguer en diverses ocasions i va ser, al llarg de la seva vida, un personatge ambiciós centrat en l'ascens polític i social. Així, casà amb Violant de Togores, de la influent família sabadellenca dels Togores¹⁹, amb possessions a Calders, fet que li va reportar una important dot.

Pere va arribar a actuar com a Conseller reial fins a l'any 1383, data en què va deixar de servir a l'Infant Joan arran de les Corts de Montsó-Fraga. Tot i que va continuar gaudint d'una relació propera a la cort, en morir el rei Pere el Cerimoniós no va ser admès a les Corts de Montsó de 1389, juntament amb tot un seguit de nobles acusats de diversos delictes. Davant

¹⁴ Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (AHCB), *Llibre de Veguer i Batlle*, vol. *Segle XV*. Fa referència la titulatura a Sibil·la de Sagà, senyora aleshores del terme de Moià. Seria ella qui concediria a la família Planella el poder construir un molí al seu mas i una fleca. Aquest molí seria el que donaria nom a la casa de Molins, posterior enclavament del castell de Castellnou.

¹⁵ J. SARRET I ARBÓS, "Dades biogràfiques de la Família Planella", *Butlletí del Centre Excursionista de la comarca del Bages*, 108 (1927), pp. 19 i 29-31.

¹⁶ Biblioteca de Catalunya (BC), REG. 15841. 9-IV-3, fols. 4v-8r.

¹⁷ Per aquest matrimoni van rebre de part de Berenguer i Sibil·la, pares de la núvia, la casa que posseïen al carrer de Sant Miquel de Manresa amb algunes peces de terra. Alhora, Berenguer pare, va cedir al matrimoni 5000 sous barcelonins d'escreix.

¹⁸ Mn. Pere Bertrán indica als seus escrits que hi ha un document a l'AHM que parla de la contractació al 1384 d'un metge jueu de nom Benjuá Baro per part de Pere de Planella, que vivia a Manresa, per 5 anys i 20 florins d'or a l'any.

¹⁹ Segons l'extensa obra de Lluís Aimerich sobre els castells de Catalunya, al segle XIV els Togores van adquirir el castell de Ribatallada i diversos drets jurisdiccionalment sobre la vila de Castellar del Vallès. A finals del mateix segle XIV, la família Togores es traslladà a la vila de Sabadell i consta que van viure en una casa de la plaça al costat de la família dels Rosseta. D'aquesta línia prové Violant i el seu pare. Alhora, es troba documentat que van viure durant més de tres segles a la seva torre, en la masia coneguda avui dia com la Torre del Canonge. També es troba documentat al mateix llibre a Juan Togores com a Castlà major del castell d'Arraona, l'any 1402.

d'això, s'allunyà del Principat i acompanyà a l'Infant Martí fins a Sicília, on aconseguí importants propietats en compensació als seus serveis:

In compenso di tre schiavi che a nome della regia Curia Pietro de Planella aveva ricevuto da Giovanna moglie di Francesco de Rosa; estintasi la famiglia dei Perlaxo, era tornato a far parte del territorio di Eraclea, di cui il catalano Peire de Planella era stato infeudato nel 1393, e ne aveva seguito il destino feudale fino a pervenire nelle mani di don Carlo d'Aragona²⁰.

El conjunt patrimonial que passà a dominar era relativament considerable. Hi destacaven les rendes de les salines d'Eraclea, que anteriorment havien estat del noble Bartomeu Alagona, a qui li van ser confiscades en el marc de les Vespres Sicilianes. Amb tot, alguns dels territoris que va rebre, com Gagliani o Terranova, li van ser anul·lats. Deixant de banda la qüestió estrictament patrimonial, la historiadora Maria Teresa Ferrer i Mallol esmenta que, a més de propietats, Pere de Planella també fou recompensat amb els càrrecs de Lloctinent, Mestre racional i Almirall de Sicília. Des d'aquesta privilegiada situació, s'encarregà de gestionar els territoris reials a Lípari²¹. Al 1391 el trobem comandant amb Guerau de Queralt un estol de quatre galeres que l'Infant Martí envià a Nàpols en ajut de Lluís d'Anjou. Poc després seria enviat a Catalunya per obtenir ajuda dels reis Joan I i Violant de Bar²².

Per a aquest període, a més de la documentació política de Pere, també disposem d'informació referida a familiars diversos que van romandre a Moià amb els quals hi estava vinculat de forma directa. Aquesta ens proporciona una idea aproximada de la dimensió territorial i jurisdiccional aleshores controlada per la nissaga. El conjunt de propietats que tenien al Moianès era xifrada per l'historiador Antoni Pladevall, abans de la data de 1381²³, en més 20 masos. Gràcies a la documentació conservada a l'Arxiu Històric d'aquesta vila, hem pogut posar nom a molts d'ells. Hi destaquen per les seves dimensions el mas Argelars, el mas Serrariquer i el mas Gomar.

Alhora, també gràcies a la documentació testamentària, podem saber que uns dels fills d'aquest Pere, Jordi Planella i Togores, va traslladar-se a Sardenya, on va desenvolupar un destacat càrrec a l'administració importat de Catalunya, el de Batlle General. Al 1391, en els pitjors moments de la guerra dels Arborea contra la Corona, hi hagué una modificació a l'estructura governativa de Sardenya. S'establí el sistema de la Batllia General i el nomenament del corresponent i primer Batlle General²⁴ va ser per al dit Jordi de Planella. A través d'ell van ser distribuïts els diners que havien d'enfortir la resistència²⁵. No obstant això, l'altre dels fills de Pere, Ramon de Planella i Togores, va ser qui va seguir l'estela d'ascens polític del seu pare, en aquest cas, al Principat.

²⁰ L. DOUFOUR, I. NIGRELLI, *Terranova. Il destino della città Federiciana*, Caltanissetta, 1997, pp. 125 i ss.

²¹ M. T. FERRER I MALLOL, "Moià, carrer de Barcelona (1384/1385)", *Modilianum*, 34 (2006), pp. 30-31.

²² M. T. FERRER I MALLOL, "L'infant Martí i un projecte d'intervenció en la guerra de Portugal (1381)" a *La Corona de Aragón en el siglo XIV* (Actes del VIIIè Congrés d'Història de la Corona d'Aragó), vol. III, València, 1973, pp. 224-225.

²³ A. PLADEVALL FONT, "El Moianès...", 2000, pp. 48-49.

²⁴ A. CIOPPI, "I registri di Jordi de Planella, «batlle general» di Sardegna. Note sull'amministrazione di un ufficiale regio alla fine del XIV secolo", a A. FERRER (coord.), *La Corona Catalanoaragonesa i el seu entorn mediterrani a la baixa edat mitjana*, Barcelona, 2005, pp. 23-63. També de la mateixa autora: A. CIOPPI, "Il costo della guerra nel Regno di sardegna attraverso i libri del batlle general Jordi de Planella (1396 1399)", *Revista de l'Istituto dell'Europa Mediterranea*, 2 (2009), pp. 117-130.

²⁵ ACA, Reial Patrimoni. Mestre racional, 2484-2486.

VINCULACIÓ A LA FAMÍLIA REIAL

Ramon de Planella i Togores

Va exercir com a Conseller reial i camarlenc de Martí el jove. L'any 1374, el mateix príncep Jaume d'Aragó els va escriure a ell i a l'altre camarlenc, Hug de Santa Pau²⁶. En la missiva els comunicava que els enviaria el seu boteller, Pelegrí Català, per tal que l'informessin sobre les novetats que havien arribat de Castella²⁷. La notícia principal de què van fer coneixedor a Català fou la mort de l'Infant Jaume IV de Mallorca mentre ells es trobaven a Soria.

Ramon esdevé un dels membres més destacats de la família Planella al segle XIV gràcies a la seva important tasca política que el duqué, des de la seva proclamació com a Cavaller al 1353, a ser veguer de Manresa, Procurador General del Principat, conseller Reial i alferes de l'Infant Joan d'Aragó. Tal i com esmenta el medievalista Antoni Riera Melis, l'unia una gran amistat amb el propi rei:

Tanto el rey como la reina nunca comían solos, les acompañaban siempre algunos familiares directos y unos cuantos representantes de la alta nobleza y de la jerarquía eclesiástica, a quienes habían distinguido con su amistad. (...) entre otros, el arzobispo de Zaragoza, los vizcondes de Rocaberti y de Cardona, Ramon Arnau de Laca, Juan Ramírez de Avellano, Bernat de Lamporells, mossen Ramon Planella, mossen Marçal de Franca...²⁸.

Fou el mateix infant Joan qui li encarregà, tant a ell com a Berenguer d'Abella i Berenguer de So, que entreguessin la següent carta:

Nos havem fetes unes cobles, les quals trametem a nostre car primogènit lo duch, e havem les fetes per certa rao, segons que porets comprendre per tenor de les dites cobles, de les quals vos trametem trellat dins la present. Dada en Casp, sots nostre contrasegell, a XXII dies de novembre de l'any MCCCLXXI. Rex Petrus²⁹.

Pel que fa a la seva activitat econòmica, Ramon –anomenat en diversa documentació com a Ramon de Planella de la Casa de Montcada de Moià³⁰, va comprar, conjuntament amb el seu pare, la baronia de Granera, Mura i Vallhonestà, l'any 1376³¹. Al document de venda s'esmenta:

²⁶ El mes d'agost del 1374 es documenta a Vic la presència d'Hug de Santapau i Ramon de Planella, amb poders per sobre del veguer i els altres oficials reials. El monarca els havia encomanat supervisar la recollida de les viandes en llocs forts i de portar blats a la ciutat de Barcelona. Al 1368, va ser Ramon qui signà amb les autoritats de Vic el conveni per refer les muralles de la ciutat. C. PUIGFERRAT, "Fam, guerra i pesta a la Plana de Vic 1374-1376", *Patronat d'estudis osonencs*, 144 (2000), p. 84.

²⁷ ACA, Cancelleria Reial, Reg. 1742, fol. 38r.

²⁸ A. RIERA I MELIS, "Estructura social y sistemas alimentarios en la Cataluña Bajomedieval", *Acta historica et archaeologica mediaevalia*, 13-14, (1993-1994), p. 199, nota 33.

²⁹ ACA, Registre 1.231, fol. 81v.

³⁰ Així apareix mencionat a les Clàusules del testament de Pere de Montcada, fill i hereu universal d'Ot de Montcada, Reial Procurador General de Catalunya, en el que nomena marmessors seus entre d'altres a la reina Elisenda, al seu germà Guillem Ramon de Montcada i a Ramon de Planella de la casa de Montcada de Moià. BC, Arxiu del Castell de Vilassar de Dalt, 1-73-13 (B-4).

³¹ Concretament el dia 11 de juny de 1376 tal i com consta al Capbreu dels pobles de la vegueria de l'any 1399. J. SARRETI ARBÓS, "Dades biogràfiques...", 1927, pp. 19-20.

Infant en Joan, primogènit del molt alt Senyor Rey é de sos reges é terres (...) haja donats per títol de venda per ell feta a Moss. Pere de Planella, nostre conseller é camarlench é als seus perpetus, certs homens del terme de Moyà, los homens de la cuadro de Ferrerons é certs termes, drets é pertenençies daquell, á la casa apellada Molins del dit Moss³².

Arrel d'aquestes compres, l'antiga casa forta de Castellnou de la Plana, on hi residia Ramon –dita de Molins–³³, es convertí el 1381, per privilegi del rei Pere III, en castell termenat³⁴. Incloua en la seva jurisdicció els termes de Moià, Mura³⁵ i la parròquia de Marfà³⁶. Finalment, l'any 1383, Ramon va ser investit senyor de Castellcir. Alhora, gràcies a la seva vinculació amb la cort, va poder assabentar-se del progressiu empenyorament de la vila de Moià pels aleshores posseïdors, els Cabrera. Aquests havien fet saber a la monarquia de la seva complicada situació. Davant d'això Ramon decidí aprofitar la oportunitat per comprar-los la vila amb tots els drets. La transacció perseguia una doble finalitat: d'una banda, continuar amb la política de compra de territoris que venia efectuant la família des de temps enrere i, de l'altra, poder tenir-ne no només la propietat sinó també el domini jurisdiccional. Val a dir que la operació no va estar exempta de dificultats. Els moianesos es van rebel·lar contra aquest nou domini i mitjançant una redempció pecuniària aconseguiren, el 1384, retornar a mans reials i ésser declarats *carrer de Barcelona*³⁷, fent-se efectiva la sentència el 15 de desembre de 1384.

Seguint l'estela i ambició política del pare, un fill de Ramon de Planella, anomenat també Ramon, va ser uixer i servidor del príncep Joan, duc de Girona, futur Joan I, nomenat per Pere IV. Com a tal, el 1372 acompanyà el príncep a Bessiers per visitar la seva promesa Joana de Valois, malalta de mort. També actuà de missatger de Pere III, sobretot quan aquest volia casar el seu primogènit amb Maria de Sicília. Posteriorment, tenim notícia que el príncep Joan li vengué a Ramon el castell de Montbui l'any 1381, però Ramon no trigaria a revendre'l al mateix príncep. Deduïm que devia morir al primer quart del segle XIV ja que l'any 1430 era Elionor de Peguera, la seva esposa, qui administrava els seus béns³⁸.

UN JOC D'ALIANCES. LA UNIÓ AMB ELS SENYORS DE TALAMANCA

Unit a aquest progressiu ascens en l'escena catalana baixmedieval, els membres de la família van desenvolupar un procés d'establiment i consolidació d'aliances socials. Molts d'ells van buscar la unió matrimonial amb altres importants cases catalanes per tal d'enfortir la seva posició social. Dins d'aquesta política destaca l'aliança amb els senyors de Talamanca a principis del segle XV, ja que els va servir per augmentar encara més el seu poder econòmic.

³² Arxiu de la Seu de Manresa (ASM). Manuscrit 85, fol.31. Resseguible gràcies a les al·lusions del citat Mn. Pere Bertran.

³³ Anteriorment havia estat un molí i masoveria.

³⁴ Ja al 1392 apareix documentat com a *Castro Novo* a l'anteriorment citat Capbreu.

³⁵ El propi Ramon va nomenar el novembre de 1400 a dos procuradors: Pere Cudina, rector de Granera, i Francisco Gamisans, notari de Manresa, per a cedir al rei tots els drets i jurisdiccions que ell tenia sobre Mura.

³⁶ Va rebre el nom de Castellnou de Moià.

³⁷ Recomanem el ja citat estudi: M. T. FERRER I MALLOL, "Moià...", 2006, pp. 22-64. En aquest article, l'autora analitza no només el procés de compra de la vila de Moià per Pere de Planella a Pere III sinó també el perquè del deslliurament dels vilatans respecte del règim senyorial dels Planella. Alhora, s'hi esmenten les motivacions de la petició al monarca de voler passar a estar sota l'administració del Consell de Cent barceloní.

³⁸ J. SARRET I ARBÓS, "Dades biogràfiques...", 1927, pp. 19-20.

La família Talamanca, també originària de la zona del Bages, havia despuntat a nivell polític al llarg del segle XIII i la primera meitat del segle XIV. La seva vinculació a l'exèrcit i la compra dels dominis dels Calders al 1336 els va situar en el primer pla del panorama social del període. Van formar part del seguici català de Martí I l'Humà quan aquest viatjà a Sicília. El representant més destacat d'aquell moment va ser Gispert de Talamanca, capità a les lluites de Sicília per reduir l'illa a l'obediència de la reina Maria i de Martí el Jove. L'any 1393 Gispert ja era cap de la guarnició de Termini i el 1402 fou designat membre del consell reial de Sicília que havia d'assessorar a Martí el Jove. Aquesta designació fou imposada pel rei Martí l'Humà a través del seu ambaixador, Guerau Alemany de Cervelló.

Per tant, una part de la família Talamanca va arrelar, de la mateixa manera que els Planella, en territori sicilià. Aquest fet comportà que, mitjançant diverses aliances matrimonials, els barons de Carini duguessin el cognom Talamanca des del segle XV. Un segle més tard, els Talamanca van emparentar amb la poderosa família dels De la Grua. Aquests darrers van rebre de Martí l'Humà el castell de Carini i, per decret reial, la seva Baronia. Una de les filles de la família, que casà amb un membre dels Talamanca, es convertí en l'hereva familiar per manca de successió. A partir d'aleshores, el cognom Talamanca s'uní al de La Grua passant a ser De la Grua-Talamanca.

Els Talamanca de Catalunya però, tot i haver esdevingut uns importants senyors del seu territori, van entrar en franca decadència a partir de la segona meitat del segle XIV. La crisi feudal i la pesta van ser les investides que els van colpejar amb força. A partir d'aleshores, Berenguer de Talamanca i el seu fill Bernat van ser els darrers representants destacables de la família. Aquest Bernat va casar al 1410 amb Aldonça de Planella, germana de Ramon de Planella i Togores, que va comprar el senyoriu a la seva germana i el seu cunyat i va afegir al títol de baró de Granera el de senyor de Calders i Talamanca. Amb tot, a partir d'aquell moment, la fortuna de Ramon va canviar dràsticament no sols per la pèrdua de drets als seus territoris mitjançant el procés de carreratge, també, com veurem més endavant, per la seva posició urgellista al context del Compromís de Casp.

VINCULACIÓ A L'ADMINISTRACIÓ RELIGIOSA

Pere de Planella, bisbe de Barcelona

En el camp religiós, convé parlar de Pere de Planella, que va ser bisbe de Barcelona entre 1371 i 1385 i encara és recordat per l'important mecenatge artístic que va promoure durant el temps que va ostentar el càrrec. Abans d'arribar a Barcelona, Pere va ser bisbe d'Elna, on tingué com a procurador a l'home que més tard seria, l'any 1380, el vuitè president de la Generalitat, Felip d'Anglesola. Com a bisbe de l'actual municipi francès s'enfrontà amb els cònsols de Perpinyà a causa de les impositcions implantades per Pere III de Catalunya-Aragó. La situació es va endurir fins al punt que el seu vicari general, Arnau, abat de Sant Genís de Fontanes, va llançar un interdicte a tota la ciutat el 1369. Enmig d'aquestes lluites, en les hi intervingué el papa Urbà V, Pere fou traslladat a la Ciutat Comtal on ocupà el càrrec de bisbe durant catorze anys, fins a la seva mort.

Val a dir que Pere de Planella va ser qui, en qualitat de bisbe de Barcelona, va consagrar la Basílica de Santa Maria del Mar el 15 d'agost de 1384. Dins de les obres més significatives que es van emprendre durant el seu mandat podem destacar la fundació, al 1372, del monestir agustinià situat al carrer de les Magdalenes. Aquest, juntament amb el monestir de les

Egipcíiques, servia d'allotjament a les antigues prostitutes que es volien redimir. Més enllà d'aquestes fundacions, en la seva tasca com a representant màxim de la jerarquia eclesiàstica de la ciutat, va condemnar al jueu barceloní Bonastruc de Piera acusat de tenir tractes amb el diable. També va estar present en la discussió sobre el possible caràcter herètic de les obres de Ramon Llull, polèmica iniciada per l'inquisidor Nicolas Aimeric³⁹.

Però el cert és que, tot i aquestes intervencions, podem afirmar que la figura de Pere destaca sobretot en el terreny artístic. Després d'una aturada de cinquanta anys de les obres de la Catedral de Barcelona a causa de la pesta, va manar que fossin represes. També va fer traslladar el Sepulcre del bisbe Oleguer a una capella interior de la Seu per realitzar-hi el seu culte, i el 1380 presidí els trasllats dels cossos de santa Maria de Cervelló i de sant Oleguer. De fet, al mateix temple hi podem trobar importants testimonis del mateix Pere de Planella. A la nau central s'hi pot veure, a la primera de les tres claus de volta, la verge de la misericòrdia amb la seva efígie i l'escut de la seva família, *d'or, una faixa d'atzur carregada amb un peix d'argent*⁴⁰, que també es troba als quatre punts del cimbori. Aquesta mateixa insígnia la tornem a trobar a la cadira episcopal, tot i que anàlisis històrics han determinat que és posterior a l'any de finalització del seu càrrec. Sigui com sigui, la troballa fa pensar que Pere de Planella va ser el promotor de la cadira del bisbe.

Aquesta marcada voluntat de mecenatge i de deixar la seva empremta en tot allò que promovia li va costar el recel de la ciutat, fins i tot després de mort; I és que Pere de Planella va arribar a deixar constància d'aquests senyals personals a obres que havia pagat el Consell de Cent:

*Per tal com en les tres voltes que ladonchs eren fetes en la dita Seu lo Bisbe en Planella, qui ladonchs vivia, havia fet fer molts senyals seus propis, la qual cosa la ciutat ha per fort mal, com en obres comunes noy dege haver senyal propio dalgun, mayorment que no haja pagada tota la dita obra en el qual serien les senyals*⁴¹.

UN TORTUÓS VIRATGE. EL SEGLE XV

A partir de l'any 1400, els ja destacats militars i oficials Planella van començar a patir problemes econòmics per la complicada gestió de les seves propietats. Això es degué fonamentalment a la vinculació progressiva de les viles sota el seu domini al Consell de Cent barceloní mitjançant el procés de carreratge. En el marc dels avenços dels drets del camp, els vilatans dels diversos territoris sobre els que havien adquirit la jurisdicció al segle XIV es van voler desvincular dels seus senyors. L'exemple més significatiu va ser, a més de Moià, el de la universitat de Castellnou, ansiosa d'alliberar-se dels senyors de Planella per l'enorme pressió econòmica a què els sotmetia. Després de molts litigis, al 1408, Castellnou tornava a unir-se a Moià.

³⁹ Per obtenir més informació dels bisbes de Barcelona de la primera meitat del segle XV recomanem una obra que, tot i no de recent creació, cospa en tota la seva amplitud la vida i obra dels diferents ocupants de la seu bisbal de Barcelona: S. PUIG I PUIG, *Episcopologio de la Sede Barcinonense. Apuntes para la historia de la Iglesia de Barcelona y de sus preladados*, Madrid, 1929, pp. 223,224.

⁴⁰ J. BASSEGODA, "Escuts de la ciutat de Barcelona a la Catedral", *D'Art*, 19 (2003), pp. 205.

⁴¹ J. BASSEGODA, *La Catedral de Barcelona: su restauración 1968-1972*, Barcelona, 1973, pp. 143-144.

Aquestes pugnes van tenir lloc en un context, a més, força delicat, l'interregne del Compromís de Casp. Tot i així, val a dir que els desordres que aquest generà al llarg i ample del Principat no van afectar, en gran mesura, als Planella. A partir de la informació que es conserva, es pot comprovar amb relativa claredat, el posicionament de la major part dels membres de la família a favor de Jaume d'Urgell. La raó no és altra que la proximitat que diversos d'ells havien tingut amb Pere III, Martí l'Humà i la pròpia Isabel d'Aragó, filla i germana dels anteriors i esposa de Jaume II. Amb aquesta, el propi Ramon de Planella, com ja hem esmentat línies enrere, havia compartit taula en diverses ocasions. A més, arran de l'arribada de Ferran de Trastàmara al poder, sabem que *aquell magnífich cavaller mossèn Ramon de Planella, la qual [casa] en lo temps de la destrucció del comte de Urgell, floríe e verdejave, pobre e destroyda és e miserable*⁴².

Pel que fa a la resta de desordres polítics que colpejaren el Principat a partir del primer quart del segle XV, com les reivindicacions remences, les lluites pel control del municipi barceloní entre la Biga i la Busca, i les bandositats nobiliàries, si bé veiem la presència d'alguns Planella, aquesta és poc destacada. Més rellevant va ser la seva intervenció en les disputes per la recuperació del patrimoni reial, la guerra civil catalana i la incipient crisi econòmica de finals de segle.

Van ser cinc els personatges de la família els qui van despuntar a la vida política i militar de la Catalunya del segle XV. Roger de Planella, baró de Granera, hereu de Ramon de Planella i Togores; Ramon i Pere de Planella i Torrelles, capitans de Vic i comandants de sometents respectivament, alhora que cosins de Roger; i, en darrer lloc, dos personatges pertanyents a les dues branques menors de la nissaga que s'havien fundat a finals del segle XIV. Ambdós mereixen ésser citats per les desastroses conseqüències econòmiques que van patir arran de la seva intervenció a la guerra civil catalana. Un d'ells va ser Marc de Planella-Vilatzir, de la branca dels Planella arrelada a la zona de Parets; i l'altre, Perot de Planella, de la branca familiar de Perpinyà.

Roger de Planella

Si bé el seu pare havia perdut la jurisdicció sobre diversos territoris com Castellnou i Moià a principis del segle XIV, Roger en va poder mantenir les rendes. La universitat de Castellnou li va permetre conservar el dret de mòlta i mesura, vestigis feudals que tenien com a contrapartida l'obligació dels Planella de reconèixer els drets de la vila i no arrendar-ne els seus tributs a un tercer. Amb tot, les disputes van sorgir l'any 1412 per la propietat del forn públic. El rei va ratificar a Ramon i a Roger –apareixen ambdós a la documentació– el dret d'escollir el nombre de persones que el podien fer servir i va establir l'obligació dels habitants de la vila d'anar a moldre als molins de Castellnou i no a d'altres de les viles properes. Tot i així, Roger de Planella, després de la mort del seu pare a la dècada dels anys vint, va rebre una herència realment complicada per les pèrdues i confiscacions reials obra de Ferran de Trastàmara. Cada vegada més, els Planella van veure més limitada la seva jurisdicció i, amb el pas del temps, les rendes no els produïen el mateix que antuvi. Roger va morir al 1430, data en què la seva esposa, Beatriu de Planella, va haver d'arrendar el Castell de Clarà per 40 lliures de pensió anual.

Del matrimoni entre Roger i Beatriu va néixer Pere de Planella, que va maridar-se amb Violant de Bell-lloc, filla del senyors de Bell-lloc. Al 1434, quatre anys després de la mort del

⁴² M. BATLLE, *Patriotisme i modernitat a la fi del comte d'Urgell*, Barcelona, 1999, p. 62.

seu pare, Pere va alliberar a set homes del seu terme de l'obligació de remença. Aquesta mesura va produir-se per les constants revoltes que continuaven produint-se als seus territoris. El més curiós d'aquest Pere és que l'any 1449 va decidir-se a vendre les rendes salines d'Eraclea que havia heretat dels seus avantpassats. Alhora, també es va despendre de la resta de les propietats que conservava a Sicília com una torre i algunes parcel·les de terra. Amb tot, la seva complicada situació econòmica es va agreujar encara més un cop acabada la guerra civil catalana. Joan II el destituí del senyoriu de Castellcir i n'atorgà el domini a un partidari joanista, Crisògon de Centelles.

Ramon de Planella i Torrelles

Va ser cosí de Roger i cosí segon d'aquest darrer Pere. Exercí durant uns anys com a agutzil i posteriorment va ser nomenat capità d'Osona a la guerra civil catalana. L'historiador Lluís Camós i Cabruja ens en parla:

Los alguaciles reales Ramon de Planella y Antic Ferrer, hicieron una salida desde el campo contra Ampurias hasta las villas de Gualta y Fontanilles, para perseguir y capturar a los delincuentes, no habiendo conseguido su objeto por haber logrado aquellos escapar a su persecución; los alguaciles solo pudieron apoderarse de cinco cabalgaduras que los perseguidos dejaron abandonadas. De estas cinco cabalgaduras, cuatro fueron vendidas por el tesorero al alguacil Ramon de Planella (dos yeguas, un mulo pequeño y un borrico) por el precio total de 160 sueldos barceloneses⁴³.

Ramon va participar al llarg de la seva vida en els dos focus que tenia oberts el Principat a la segona meitat del segle XV. D'una banda, la guerra civil contra Jaume II i, de l'altra, la guerra contra els remences. La historiadora Maria Toldrà⁴⁴ el situa a Vic juntament amb els també capitans Pinós i Vilademany, durant primers anys de la guerra (1462-1463). En aquell moment, la ciutat i la seva comarca eren un focus molt conflictiu, amenaçat pels remences de Verntallat⁴⁵ i Vilacetrú, els francesos, i els rumors d'una expedició del rei Joan a Girona. El propi Ramon va haver de fer front a Verntallat i a Altarriba i va sufocar, a primers d'agost de 1462, l'assetjament de Ripoll:

En intentar expugnar Ripoll el primer d'agost, trobà una forta resistència. La host pagesa, comandada per Verntallat i Jaume Ferrer, era forta de cinc a sis cent homes. Els assaltants, veient els preparatius de defensa, preferien parlamentar, segons bona pràctica comuna en aquella guerra. Proposaren el següent: primer, que es retés homenatge al rei; segon, que es comprometessin a facilitar gent si el rei proclamava el Princeps namque; tercer, que altra gent perseguís Planella «com gitat de pau i treva»; (...). Les negociacions foren

⁴³ LL. CAMÓS I CABRUJA, "Un libro de la tesorería real de Renato de Anjou", *Annals*, 1 (1946), p. 53.

⁴⁴ Toldrà, en la seva aportació a la biografia del jurista Joan Socarrats, parla breument de la relació d'aquest amb Ramon de Planella durant les lluites sorgides arran de 1462. Estableix que la vinculació entre l'agutzil i el jurista fou relativament fluïda i cordial temps abans de començar la revolta. Cal tenir present que Socarrats va ser assessor jurídic de quatre capitans de la Generalitat entre 1462-1463. La bona sintonia es constata a partir del suport que Planella havia donat a Socarrats presentant-lo com a candidat a la plaça d'advocat fiscal de Vic. M. TOLDRÀ, "Aportació a la vida del jurista Joan Socarrats", *Quaderns de la Selva*, 13 (2001), pp. 273 i ss.

⁴⁵ J. DANTÍ I RIU, J. RUIZ I CALONJA, "Castelleir...", Barcelona, 1993, pp. 64 i 65.

*trencades, al·legant-se excuses diverses. Els pagesos, en revenja, obturaren els dos recs de moli i l'endemà s'entaulà combat sense resultat*⁴⁶.

Davant d'aquesta situació, els consellers vigatans van demanar als diputats que Planella es quedés a la ciutat aquell estiu per defensar-la dels remences de la zona. Fou en aquell moment que Ramon va ser nomenat capità d'Osona⁴⁷. L'any següent seria també nomenat, juntament amb Pinós, capità de Manresa, Vic, Berga, Puigcerdà, Ripoll i Sant Joan de les Abadesses. El decurs posterior de la guerra va fer que es registrés a les fonts la seva activitat. Així, sabem que la seva gesta més significativa va ser la detenció de Berenguer de Pruners, acusat de voler lliurar Vic als reialistes⁴⁸. Però a partir d'aleshores, només es tindrà constància de Ramon com a representant del Consell general per a la rendició i se'n perd el rastre fins al 1470. En aquesta data apareixerà citat a diverses fonts com a canonge fins que, de nou, l'any 1472, els Dietaris de la Generalitat ens diuen que va cometre apostasia en deixar l'ofici de canonge en edat avançada per a esdevenir capità de la ciutat de Manresa. A partir d'aleshores, es va dedicar a defensar la plana de Vic contra les forces reials tot prenent les armes per la Generalitat⁴⁹:

*Dimecres, a XVIII. Manresa, Aquest die lo canonge Planella, apòsteta, capità de Manresa, reté la ciutat als enemichs, ço és, a les gents del rey Johan, e foren rebuts ab gran alegria per los pobles de la dita ciutat, e lo endemà, que fonch dijous, feren gran festa e anaren ballant per totes les places e carrers de la ciutat*⁵⁰.

En aquesta defensa, Ramon va tenir la dissort de caure pres el 17 de juny de 1472: *Dicmenge, a XXI. Aquest die, ans d'ora de dinar, foren mesos en la presó en Ramon de Planella, donzell, algutzir del senyor rey, en Pere de Planella, mossèn Johan Albertí, cavaller de Mallorques, Johan Spanó, argenter, e en Borrodà, fuster*⁵¹. A partir d'aleshores, se li perd, de nou, la pista.

Pere de Planella i Torrelles

Germà de l'anterior i també urgellista, l'any 1440 Pere va combatre al costat d'Alfons el Magnànim a Itàlia. Al 1462, durant la guerra civil, va abraçar la causa de la Generalitat contra Joan II i va formar part de l'exèrcit del comte de Pallars. Aquest darrer era el comandant la companyia de Sometents que la ciutat de Manresa havia organitzat, amb la qual Pere assistí al setge de Girona. Pere de Planella va ser un dels qui van entrar furtivament a l'església de Sant Feliu, on va caure pres després d'una heroica defensa. Un cop alliberat, va ser nomenat capità del castell d'Amposta. Cal remarcar que l'any 1465 va resistir durant més de vuit mesos el

⁴⁶ J. DE CAMPS I ARBOIX, *Verntallat cabdill dels remences*, Barcelona, 1955, p. 151. L'intent d'ocupació de Ripoll pels remences es citat també per J. VICENS I VIVES, *Historia de los Remensas (en el siglo XV)*, Barcelona, 1978, p. 107.

⁴⁷ ACA. Col·lecció de document inèdits de l'Arxiu, XXII, fols. 177-178; 200-202; 220-221 i 222-223.

⁴⁸ El 16 de juliol de 1463 el Lloctinent Beaumont va ordenar a Planella que detingués a Pruners i a altres defensors de la causa remença, i els dugués a Barcelona. J. SOBREQUÈS, *Catálogo de la cancelleria de Enrique IV de Castilla señor del principado de Cataluña (lugartenencia de Juan de Beaumont 1462-1464)*, Barcelona, 1975, p. 175.

⁴⁹ L'arxiver Joaquim Sarret i Arbós esmenta que el 22 de maig de 1372, el Consell General l'elegí per a concordar *la deslliuració e reducció de la present ciutat fahedora a la obediencia e magestat del serenissim rey don Joan*. J. SARRET I ARBÓS, "Dades biogràfiques...", 1927, pp. 19-20.

⁵⁰ ACA. Dietaris de la Generalitat de Catalunya, vol. I (1996), p. 208.

⁵¹ ACA. Dietaris de la Generalitat de Catalunya, vol. I (1996), p. 209.

setge de les tropes reialistes i dels hospitalers, propietaris del Castell de la localitat, tal i com apareix citat als Annals del cronista Jerónimo Zurita: (...) y *Pedro de Planella, que era capitán del castillo de Amposta, salía de ordinario a combatir los reparos del real, y en diversas escaramuzas hizo mucho daño en la gente dél* (...)⁵².

Finalment, va ser alliberat de nou després de la capitulació de Tortosa pel rei Joan II. Durant la seva detenció, ens és narrat també per Zurita com Pere va conèixer a galeres juntament amb Francisco Oliver:

*(...) y por su respeto holgaba el rey de perdonar a los principales caballeros de Cataluña que le siguieron en todas las guerras pasadas y perseveraron su rebelión hasta la fin, y se les volviesen los bienes de que no se hubiese hecho gracia por el rey su padre. (...). Y éstos eran Hugo de Copones, Artal de Claramonte, Perot de Planella, Joanot de Copones, Francés Sentantí y Juan Soler. Dejaba el rey (...) Esto fue a 8 del mes de enero deste año (1480)*⁵³.

ELS REPRESENTANTS DE LES BRANQUES MENORS

Marc de Planella-Vilatzir

Va ser capità de les forces del Principat i parent llunyà dels anteriors. Durant la guerra civil catalana, va ser el seu regiment el que va defensar la zona nord contra Altarriba al 1463, on morí en combat. Els Consellers de la ciutat de Vic van enviar a la Diputació una missiva on li comunicaven aquest fet⁵⁴. En la mateixa carta també van aprofitar per sol·licitar ajuda econòmica i material per tal de poder continuar amb la defensa⁵⁵. El castell de l'Aguilar, que l'any 1463 constava que era del citat Marc, va ser desfet per ordre de la Generalitat. Les seves pedres van anar a parar a la obra del mas Aguilar, de la mateixa localitat. Anys després de la guerra⁵⁶, els seus descendents van recuperar-ne el domini.

Perot de Planella, de Perpinyà

Pertanyia a la branca de la família vinculada a aquest darrer territori, centrada en el comerç i allunyada, en comparació a la resta de branques, de la vida política i militar. Amb tot, va participar a la guerra civil ja que va entrar en combat contra Pere Galceran de Castre-

⁵² J. ZURITA, *Anales de la Corona de Aragón compuestos por Jerónimo Zurita*, edició preparada per Á. CANELLAS LÓPEZ, Saragossa, 1977, vol. VII, Llib. XVI, Cap. IV, p. 280.

⁵³ J. ZURITA, *Anales...* 1977, vol. VIII, Llib. XX, Cap. XXXV, pp. 381-382.

⁵⁴ ACA. Generalitat, Serie V, Reg. 235, 443. s/ fol. (Document del 13/09/1463).

⁵⁵ En aquest sentit són interessants les investigacions de l'historiador Miquel Àngel Martínez Rodríguez entorn del tema. En una situació de guerra, el subministrament era sovint motiu d'enriquiment per part d'alguns sectors de la noblesa que, al cap dels regiments, enviaven informació a la Diputació dels Generals per tal de fer-los saber que havien hagut de proporcionar-lo amb els seus propis diners. Aquest fet posteriorment els beneficiava el recobriment dels mateixos o bé sucosos beneficis per part de la monarquia. M.A. MARTÍNEZ RODRÍGUEZ, *La mitjana noblesa catalana a la darrereria de l'etapa foral*, Barcelona, 2010, pp. 98,99. Al cas dels Planella, quant a intenció i aprovisionament, hem trobat un cas del 1713: *Este mismo organismo de la Generalidad acude, aún en 1713, a tapar el boquete de alguna necesidad urgente, como cuando el 11 de marzo de tal año el Archiduque le ordena satisfacer una cuenta d 3.826 libras y 18 sueldos que presentan Jerónimo Planella y Jose Laposaria, proveedores de granos del Ejército, a cuenta de deudas atrasadas*. ACA. Generalitat. Junta Eclesiàtica, Reg. 924 II, fol.43.

⁵⁶ J. DANTÍ I RIU, J. RUIZ I CALONJA, *Castellcir...*, 1993, p. 65.

Pinós l'any 1490. L'historiador Jaume Dantí testimonia el creuament d'acusacions entre un i l'altre. Perot va retreure al seu adversari que *havia fallit vers mi al castell d'Èvol*⁵⁷ i Pere li contestà posant èmfasi en l'error de la seva elecció en prendre les armes contra Joan II. El cert és que les disputes entre tots dos van continuar i al cap del temps, mitjançant la Sentència Reial del 1493, Pere de Castre-Pinós va aconseguir que li fossin adjudicats els vescomtats d'Illa i de Canet, ambdós situats a la zona d'influència comercial dels Planella de Perpinyà.

FINAL DE SEGLE. LA DESAPARICIÓ DE LES FONTS

Al llarg del segle XV, els Planella van haver de fer front a una diversitat de focus de conflicte dels quals no en van sortir precisament beneficiats. El suport de gairebé tots ells a Jaume d'Urgell i la seva vinculació amb el bàndol de la Generalitat a la guerra civil catalana va afectar profundament no sols la seva activitat política sinó també econòmica. A més, la pèrdua de bona part dels seus territoris tan per confiscacions com per l'oposició de les diverses universitats, va ser el marc de fons que va contribuir encara més a empitjorar la seva ja delicada situació.

Pel que fa al segle XVI, la majoria dels membres de la família, tant de la branca principal com de les menors, es van mantenir allunyats de la política de primer ordre -més enllà de la participació en algunes de les Corts celebrades al Principat-. Tots ells van centrar-se en la gestió de les poques propietats que els quedaven per tal de poder recuperar els territoris i drets que els havien estat presos. Tot i així, a finals del segle XVII, concretament a les Corts de 1599, a la branca principal dels Planella li van ser restituïdes les seves propietats anteriors a la guerra civil i això li va permetre reprendre l'ascens polític i la vinculació a les esferes de poder que tindria el seu punt culminant en l'elecció d'Antoni de Planella i Cruïlles, l'any 1695, com a president de la Generalitat.

CONCLUSIONS

Estudiar l'origen i la posterior evolució de la família Planella ens ha permès entendre com els seus membres van protagonitzar, al llarg dels darrers segles de l'època medieval, una vinculació progressiva als càrrecs de poder local i reial en paral·lel a un ascens progressiu i constant a nivell econòmic. Això els va portar de ser petits propietaris als segles XI i XII a posseïdors, en menys de dos segles, de bona part de les terres de la zona del Moianès. Cal destacar que la seva voluntat no va ser només acumular propietats sinó posseir-ne també la jurisdicció mitjançant diverses compres i concessions reials gràcies al seu apropament i servei a la Corona. En paral·lel, van desenvolupar un conjunt molt ampli i divers d'estratègies socials que els van dur a ocupar no només un lloc preeminent a la política del seu context, sinó també a la societat que els va tocar viure.

Per tant, podem concloure que en aquells tres nivells (econòmic, social i polític) d'endogàmia característica de l'estament nobiliari i, en conjunt, de la classe dirigent catalana baixmedieval, la família Planella s'hi va trobar activament inserida:

- En primer lloc, l'endogàmia pròpiament econòmica, manifestada en la unió dels diferents membres de la nissaga amb altres importants cases catalanes per tal

⁵⁷ J. DANTÍ I RIU, J. RUIZ I CALONJA, *Castellcir...*, 1993, p. 66.

d'afermar, consolidar i, en la mesura del possible, augmentar, el seu patrimoni i riquesa. Un exemple clar, línies enrere citat, va tenir lloc l'any 1410, quan Aldonça de Planella i Torrelles va maridar-se amb Bernat de Talamanca. Ramon de Planella, germà de la núvia, va comprar el senyoriu al seu cunyat de manera que, a partir d'aleshores, va passar a ser també senyor de Calders i Talamanca. Per tant, els Planella van tenir una concepció de la família on el patrimoni constituïa la base material de la mateixa i esdevenia un element a valorar en el joc d'aliances que van anar establint.

- En segon lloc, i vinculada a l'anterior, l'endogàmia social reflectida a les xarxes de poder que els Planella van anar teixint gràcies a la política matrimonial i de col·laboració amb membres vinculats a les principals institucions, no només polítiques, de Catalunya. Els llaços d'interès que van fundar a nivell matrimonial i social no es van donar únicament amb les principals cases catalanes sinó també amb aquelles que formaven part de l'administració reial i l'exèrcit, entre ells capitans, bisbes i grans propietaris. En aquest nivell cal destacar sobretot l'estreta vinculació a la cort reial d'alguns Planella o la vinculació amb juristes com Joan Socarrats.
- I en tercer i darrer lloc, l'endogàmia política que, enllaçant amb les dues anteriors i amb la bona fortuna i saber de la família, els va beneficiar l'ocupació de càrrecs al govern de la ciutat de Manresa i a l'administració reial. Si bé aquesta intervenció en els òrgans de govern de la ciutat va obeir a una característica pròpia de l'estament, també va esdevenir una garantia de manteniment d'estatus i, en última instància, va ser testimoni de la seva aspiració contínua d'ascens. Cal tenir en compte que fou des d'aquests càrrecs que els Planella van poder fer el salt a la política de primer ordre i d'estreta col·laboració amb els diversos monarques catalans.

Convé dir però que la fama i preeminència dels Planella al llarg dels segles no pot assimilar-se a la d'altres famílies com els Montcada o els Cabrera. No obstant això, la nissaga va anar consolidant-se en l'estructura política i econòmica del Principat fins a formar part activa en els ressorts de poder, en diferent mesura però, en funció de la branca de la família i membres de la mateixa.

En conseqüència, l'aproximació a l'estudi de la història de la família Planella i la seva acció política, social i econòmica ens ha permès conèixer una mica més la petjada que les elits econòmiques i feudals van tenir sobre les institucions del Principat de Catalunya entre els segles XIV i XV. I és que és sabut que el Principat va ser el territori, d'entre els de la Corona d'Aragó, on l'exclusió de la noblesa dels òrgans de govern urbà es va imposar de forma més radical durant el període baixmedieval. A les ciutats catalanes, els membres de l'estament nobiliari no van poder integrar-se en les societats polítiques urbanes durant els segles XIV i XV. Per contra, en elles, segons resumeix l'historiador Fernández i Trabal⁵⁸, la minoria dominant estava formada per famílies de mercaders prominents, juristes i propietaris terratinents. Aquests van arribar a tenir la força suficient com per no permetre la intromissió de l'aristocràcia militar en el govern urbà i mantenir, d'aquesta manera, la seva hegemonia social i política. En aquest marc, els Planella són un bon exemple d'aquesta elit feudal terratinent que es va vincular, a mitjans del segle XIV, a la política urbana per, posteriorment i ja ennoblida, fer el salt a la política reial a finals de segle. I és que els diversos membres de la nissaga sempre van saber valorar els beneficis que els comportava el fet de servir com a

⁵⁸ J. FERNÁNDEZ I TRABAL, "De "Prohoms" a Ciudadanos Honrados. Aproximación al estudio de las élites urbanas de la sociedad catalana bajomedieval", *Revista d'Història Medieval*, 10 (2002), pp. 331-372.

oficials reials. Posteriorment, a partir de les darreres dècades del segle XIV, ja hem vist com els membres de la nissaga van començar també a participar a l'exèrcit com a ofici propi del seu estament, amb una destacada presència en alguns episodis, especialment al territori sicilià, i gairebé imperceptible en d'altres, com la revolta de Jaume d'Urgell.

En última instància, l'exposició de les vicissituds i evolució dels Planella vol ser un exemple més que permeti observar el fenomen de la renovació social i la monopolització del poder municipal i reial com a via d'ascens i consolidació social i econòmica en la societat de la Catalunya baixmedieval. Les extenses i variades pràctiques de supervivència en el temps i ennobliment progressiu emprades per una família per tal d'assolir els objectius que hem descrit en aquest estudi, en són un bon exemple. I, alhora, ens adverteixen de l'existència de projeccions tan horitzontals com verticals en la jerarquia social amb una triple finalitat: aconseguir poder, prestigi i beneficis econòmics.

Al mateix temps, l'estudi del procés de promoció dels Planella ens convenç de la importància d'aproximar-nos als orígens i l'evolució dels membres que integren els òrgans polítics i administratius del territori català als darrers segles medievals. Tenint en compte que, tal i com hem pogut comprovar amb aquest cas concret, és necessari parar atenció no només a la trajectòria d'aquests personatges sinó també a la dels seus familiars més propers i a les característiques socio-econòmiques del seu llinatge de pertinença per tal de conèixer en amplitud la dimensió i el perquè de les seves actuacions.

Annex. Genealogia de la família Planella

